

УДК [9(476)+2(=411.16)]“1920”

Назвы синагог і іўдзейскіх малітоўных дамоў Беларусі ў другой палове 1920-х гг. (на прыкладзе Віцебскай акругі БССР)

Карпекін К.Р.

Установа “Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці”, Віцебск

У артыкуле на аснове дакументаў справаводства, якія захоўваюцца ў Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь і Дзяржаўным архіве Віцебскай вобласці, аналізуецца паходжанне назваў іўдзейскіх культавых будынкаў, якія выкарыстоўваліся ў другой палове 1920-х гг. (на прыкладзе Віцебскай акругі Беларускай ССР).

Аўтарам зроблены вывад, што назвы мела пераважная большасць іўдзейскіх культавых будынкаў (каля 85%). Выключэнне складалі тыя малітоўныя збудаванні, якія з’яўляліся адзінымі ў пэўным населеным пункце, а таксама некаторыя синагогі і малітоўныя дамы вялікіх гарадоў. Усю разнастайнасць назваў можна звесці да 9-ці асноўных тыпаў. Самымі шматлікімі сярод іх з’яўляліся тыя, што сведчылі пра размяшчэнне культавага будынка ў пэўнай частцы населенага пункта (у тым ці іншым квартале, вуліцы) (31,03% ад агульнага ліку назваў), прыхільнасць вернікаў да пэўнай плыні іўдаізму (17,24%), утварыліся ад імёнаў пэўных асоб (старазапаветных герояў, а таксама суайчыннікаў, якія карысталіся павагай у абшчыне) (14,48%), адлюстроўвалі знешні выгляд іўдзейскіх культавых будынкаў (13,11%) і час іх узвядзення (11,03%). Акрамя таго, існавалі найменні, у якіх адбіліся асаблівасці іўдзейскай рэлігіі, размяшчэнне синагогі ці малітоўнага дома непадальк ад пэўнага адметнага збудавання, заняткі вернікаў-іўдзеяў.

Ключавыя словы: іўдаізм, культавыя будынкi, паходжанне назвы.

(Ученые записки. – 2013. – Том 16. – С. 107–112)

Names of Synagogues and Judaic Houses of Worship of Belarus in the Late 1920-ies (on the Example of Vitebsk District of BSSR)

Karpekin K.R.

Establishment “State Archive of Vitebsk Region”, Vitebsk

In the article on the basis of office-work documents which are stored in the National Archive of Belarus and the State Archive of Vitebsk Region, the origin of names of Judaic cult buildings, which were used in the late 1920-ies (on the example of Vitebsk district of the Belarusian Soviet Socialist Republic), is analyzed.

The author draws a conclusion that the majority of Judaic cult buildings (about 85%) had names. The exception was made by those buildings of worship, which were the only in certain settlements, and also some synagogues and houses of worship of big cities. All the variety of names can probably be reduced to 9 basic types. The most numerous among them were those which testified to a finding of a cult building in a certain part of settlement (in this or that quarter, street) (31,03% from total number of names), adherence of believers to a certain current of Judaism (17,24%), built from names of certain persons (conservative heroes, and also compatriots, who were held in respect in the community) (14,48%), reflected appearance of Judaic cult buildings (13,11%) and time of their erection (11,03%). Besides, there were names in which features of Judaic religion, place of a synagogue or a house of worship near a certain perceptible building, business of believers-Jews, were reflected.

Key words: Judaism, cult buildings, name origin.

(Scientific notes. – 2013. – Vol. 16. – P. 107–112)

У другой палове 1920-х гг. на тэрыторыі БССР знаходзілася больш за 860 будынкаў синагог і іўдзейскіх малітоўных дамоў. Значная частка гэтых культавых збудаванняў мела свае асобныя назвы. Іх выкарыстанне было выклікана жыццёвай неабход-

насцю, паколькі ў адным горадзе ці мястэчку магло знаходзіцца па некалькі синагог і малітоўных будынкаў. Дадзеныя назвы – гэта адно з праяўленняў рэлігійных традыцый, якія адлюстроўваюць асаблівасці іўдзейскага светаўспрымання.

Адрас для карэспандэнцыі: e-mail: karpekin07@mail.ru – К.Р. Карпекін

У сваіх працах даследчыкі гісторыі іўдзейскіх абшчын Беларусі практычна не надаюць увагі дадзенай з’яве. Зрэдку назвы іўдзейскіх культавых будынкаў згадваюцца ў сувязі з аналізам антырэлігійнай палітыкі савецкай улады 1920-х – 1930-х гг. [1, с. 262; 2, с. 13]. Яшчэ радзей навукоўцы робяць спробы вызначыць паходжанне назваў асобных культавых будынкаў [3, с. 134–136]. Вялікую цікавасць уяўляе даследаванне В.А. Барысевіч, у якім закранута праблема паходжання назваў культавых будынкаў Беларусі, у тым ліку іўдзейскіх, але яно прысвечана іх сучаснаму стану [4].

У сувязі з гэтым мэтай дадзенай працы з’яўляецца вызначэнне асаблівасцей назваў синагог і малітоўных дамоў Беларусі. Храналагічна яно ахоплівае другую палову 1920-х гг., паколькі ў гэты час дзейнічала дасвяткова вялікая колькасць іўдзейскіх культавых будынкаў. Указаную праблему можна даследаваць на прыкладзе Віцебскай акругі БССР. Для гэтага былі высветлены назвы ўсіх без выключэння синагог і малітоўных дамоў, якія знаходзіліся на гэтай тэрыторыі.

Матэрыял і метады. Артыкул падрыхтаваны на аснове дакументаў афіцыйнага справаводства, якія захоўваюцца ў Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь і Дзяржаўным архіве Віцебскай вобласці. У прыватнасці, былі выкарыстаны спісы малітоўных збудаванняў па Высачанскім, Езяршчанскім, Лёзненскім, Сенненскім, Суражскім раёнах Віцебскай акругі за кастрычнік–лістапад 1924 г. [5, арк. 1, 10–10 адв., 13, 19, 51 адв.], аналагічныя спісы па г. Віцебску за 1926 г. [6, арк. 268–270], Бешанковіцкаму, Віцебскаму, Высачанскаму, Сенненскаму, Сіроцінскаму, Чашніцкаму раёнах Віцебскай акругі за 1926 г. [7, арк. 19, 25 адв. – 26, 31–32, 36, 39, 42], па Віцебскай акрузе за 1928 г. [8, арк. 13–16 адв.]. Таксама крыніцамі даследавання паслужылі пратаколы пасяджэнняў Цэнтральнай камісіі па аддзяленні царквы ад дзяржавы пры Цэнтральным Выканаўчым Камітэце БССР за 1929 г. [9, арк. 9, 12 адв., 22].

Даследаванне праведзена з дапамогай агульнанавуковых і спецыяльнагістарычных метадаў: аналізу, сінтэзу, індукцыі, дэдукцыі, гісторыка-генетычнага, гісторыка-сістэмнага, метаду гнездавой выбаркі.

Вынікі і іх абмеркаванне. У другой палове 1920-х гг. на тэрыторыі Віцебскай акругі БССР знаходзіўся 141 іўдзейскі культавы будынак (сярод іх былі як дзеючыя, так і зачы-

неныя), пры гэтым 21 з іх (або 14,89% ад агульнай колькасці) быў безыменным.

Што да спецыфікі ўказанай групы, то 10 культавых будынкаў былі адзінымі ў сваім населеным пункце. З гэтай прычыны ў членаў мясцовых іўдзейскіх абшчын не ўзнікала неабходнасці даваць ім асобныя назвы, каб адрозніваць іх сярод іншых синагог ці малітоўных дамоў. У архіўных крыніцах яны абазначаны як “синагога” або “малітоўны дом” і згадваюцца разам з назвай горада ці мястэчка, у якім размешчаны. У прыватнасці, на тэрыторыі Віцебскай акругі знаходзіліся такія населеныя пункты з адной синагогай ці малітоўным домам, як Багушэўск, Бачэйкава, Дабрамыслі, Любічы, Прудзіны, Слабада, Соржыца, Цуракі, Чаркасы і Шуміліна. Акрамя таго, 1 безыменны малітоўны дом знаходзіўся ў Астроўне – мястэчку з 3-ма іўдзейскімі культавымі будынкамі [5, арк. 1, 35; 7, арк. 17, 31, 36, 39; 8, арк. 15–16]. У Віцебску, дзе налічвалася 74 яўрэйскія малітоўныя збудаванні, 10 з’яўляліся безыменнымі. У згаданых вышэй спісах яны адрозніваюцца толькі дзякуючы свайму адрасу. Напрыклад, у акруговым цэнтры меліся безыменныя малітоўныя дамы па Набярэжнай ракі Віцьбы, 6; па Суражскаму тракту, 62; 3 синагогі па Караваяўскай вуліцы і іншыя [8, арк. 13–13 адв.].

Пераважная большасць іўдзейскіх культавых будынкаў Віцебскай акругі (120 будынкаў або 85,11%) мелі пэўныя назвы, а некаторыя з іх – па некалькі. У прыватнасці, адна з синагог Сянно называлася як *Іерусалімскай*, так і *Рамесніцкай* [7, арк. 26; 8, арк. 14], а сярод назваў малітоўнага дома *Іосэ-Хайкес* у Віцебску сустракаюцца такія, як *Варварынскі* і *Гурвіцкі* [6, арк. 269; 8, арк. 13 адв.]. Дадзены вывад атрыманы шляхам супастаўлення розных спісаў синагог і малітоўных дамоў. У сувязі з гэтым асноўнай назвай намі вырашана лічыць тую, якая выкарыстоўвалася часцей.

Неабходна адзначыць і такую акалічнасць: калі ў большасці выпадкаў назвы іўдзейскіх культавых будынкаў складаліся з 1 слова (95 назваў або 79,17%), то пэўныя з іх мелі ў сваім складзе 2 ці 3 словы (25 назваў або 20,83%). Асновай для ўзнікнення назваў паслужылі розныя аб’екты і з’явы, найбольш тыповымі з якіх з’яўляліся наступныя:

1) размяшчэнне культавага будынка ў пэўнай частцы населенага пункта (назвы синагог і малітоўных дамоў, аднесеных да ўказанага тыпу, утварыліся ад тапонімаў). На тэрыторыі Віцебскай акругі выяўлена 45 такіх

назваў (31,03%). У межах вылучанага тыпу можна акрэсліць шэраг разнавіднасцяў назваў:

а) утвораня ад найменняў кварталаў ці вуліц. Традыцыйна часткі пэўнага горада ці мястэчка мелі свае асобныя назвы, што давала нагоду для асацыявання з ёй размешчанага там малітоўнага будынка. Напрыклад, у Лёзне мелася *Новаслабодская*¹ сінагога, у Віцебску – 3 *Слабодскія* малітоўныя дамы [5, арк. 19; 6, арк. 269]. Адзначым, што ў многіх беларускіх населеных пунктах існавалі “слабоды” – асобныя кварталы, жыхары якіх карысталіся пэўнымі прывілеямі. Таксама ў Віцебску знаходзіліся *Вялікі Загразны* малітоўны дом, *Нова-Загразная* сінагога [6, арк. 269]. Свае назвы яны атрымалі дзякуючы наяўнасці ў горадзе Гразнай вуліцы, у раёне якой яны размяшчаліся. Найбольш верагодна, што назвы такіх віцебскіх малітоўных дамоў, як *Нова-Прасмушкінскі* і *Стара-Прасмушкінскі*, і сінагогі *Русі* [8, арк. 13 адв.] – гэта вытворныя ад найменняў раёнаў Прысмушкі і Русь, якія меліся ў горадзе [10, с. 322]. Частка назваў іўдзейскіх культавых збудаванняў дакладна паўтарала назвы вуліц, на якіх яны знаходзіліся. Прыкладамі могуць служыць *Лугавы*, *Нова-Грамадскі*, *Падольскі*, *Палявы*, *Сазонаўскі* малітоўныя дамы ў Віцебску, *Валадарскі* малітоўны дом у Гарадку [8, арк. 13–13 адв., 15 адв.];

б) утвораня ад назваў населеных пунктаў. Па-першае, даць назвы сінагогам і малітоўным дамам маглі населеныя пункты, якія прылягалі або знаходзіліся на адлегласці да 100 км ад горада ці мястэчка з іўдзейскім культавым будынкам. Указаныя населеныя пункты вызначылі назвы вуліц, накіраваных у іх бок, а тыя ў сваю чаргу далі назвы сінагогам і малітоўным дамам, якія былі там узведзены. Напрыклад, у Янавічах мелася *Віцебская* сінагога, якая знаходзілася на аднайменнай вуліцы (яна вяла ў напрамку да Віцебска, які знаходзіўся за 30 км ад Янавічаў). Аналагічнымі былі прычыны ўзнікнення назваў *Езярышчанскай* сінагогі ў Рудні, *Лёзенскай* і *Смаленскай* – у Янавічах, *Янавіцкай* – у Кальшках, *Талачынскай* – у Чашніках, *Заронаўскага* і *Цярэспальскага* малітоўных дамоў – у Віцебску. Ёсць вялікая верагоднасць таго, што менавіта на ўказаных

вуліцах пражывалі вернікі, якія наведвалі ўзведзены там культавыя будынкi і менавіта яны ахвяравалі грошы на іх будаўніцтва. Што да *Смялянецкай* сінагогі ў Чашніках, то яна стала так называцца дзякуючы вёсцы Смялянцы, якая знаходзілася ў непасрэднай блізкасці ад горада [5, арк. 10 адв., 19, 51 адв.; 7, арк. 39]. Па-другое, шэраг назваў утварыўся ад найменняў гарадоў, размешчаных на адлегласці больш за 200 км ад населеных пунктаў з культавымі будынкамі. Яны маглі размяшчацца як на тэрыторыі Беларусі, так і за яе межамі. У прыватнасці, у Чашніках дзейнічалі *Віленская* і *Гродзенская* сінагогі, у Сянно – *Іерусалімскай*, а ў Бешанковічах – *Нью-Ёркская* сінагогі [6, арк. 270; 7, арк. 39, 42];

в) узніклія ад назваў пэўных вадаёмаў (як правіла, рэк), непадалёку ад якіх знаходзіліся малітоўныя будынкi. Напрыклад, варта згадаць *Задзвінскую* і *Закасплянскую* сінагогі ў Суражы (праз горад прыцякаюць рака Заходняя Дзвіна і яе прыток Каспля), *Першую Лучоскую* малітоўную школу і *Лучоскі* малітоўны дом у Віцебску (Лучоса з’яўляецца прытокай Заходняй Дзвіны, на якой стаіць Віцебск). Акрамя таго, у акруговым цэнтры працякаў ручай Дунай [10, с. 322, 326], які даў назву *Задунайскай* сінагозе [5, арк. 10 адв.; 8, арк. 13 адв.];

2) прыхільнасць вернікаў да пэўнай плыні іўдаізму. Такіх назваў на тэрыторыі Віцебскай акругі налічвалася 25 (17,24% ад агульнага ліку). Сярод іх мноства мэтазгодна вылучыць некалькі разнавіднасцяў:

а) узніклія ад назвы хасідызму – містычнай плыні іўдаізму, якая ўзнікла ў другой чвэрці XVIII ст. [11, с. 134]. У межах даследаванай тэрыторыі дадзеная разнавіднасць прадстаўлена адзіным прыкладам: *Нова-Хасідская* сінагога ў Сянно [5, арк. 51 адв.];

б) утвораня ад назвы вучэння ХаБаД (гэта абрэвіятура, якая з’яўляецца другой назвай любавіцкага хасідызму, атрымана з першых літар слоў – асноўных прынцыпаў прыхільнікаў вучэння: “хохма” – “мудрасць”, “біна” – “разуменне”, “даат” – “веды”). У прыватнасці, у Бешанковічах у другой палове 1920-х гг. дзейнічала *Хабадская* сінагога, у Віцебску – *Нова-Хабадскі* і *Стара-Хабадскі* малітоўныя дамы, у Сіроціне – сінагога *Хабадка* [7, арк. 39; 8, арк. 13];

в) вытворныя ад найменняў месцаў размяшчэння рэзідэнцый заснавальнікаў разнастайных напрамкаў хасідскага вучэння, якія сфарміраваліся ў другой палове XVIII – пачатку XIX ст. Сярод іх былі наступныя

¹ Тут і далей назвы іўдзейскіх культавых будынкаў прыведзены згодна з іх напісаннем у архіўных крыніцах.

мястэчкі: Любавічы (зараз – вёска ў Руднянскім раёне Смаленскай вобласці Расійскай Федэрацыі), Стараселле (зараз – вёска ў Шклоўскім раёне Магілёўскай вобласці) і Ляхавічы (зараз – раённы цэнтр у Брэскай вобласці). Напрыклад, па адной *Любавіцкай* синагозе функцыянавала ў Сіроціне, Астроўне і Сянно, у Віцебску меліся *Вялікая Любавіцкая* і *Любавіцкая* синагогі, 2 *Нова-Любавіцкія* малітоўныя дамы [6, арк. 269–270; 7, арк. 25 адв., 32, 36, 42]. Па адной *Старасельскай* синагозе мелася ў Гарадку і Чашніках. Прыкладам дадзенай разнавіднасці назваў службы і *Старасельскі* малітоўны дом хасідаў, які існаваў у Сянно [8, арк. 13 адв., 14, 15 адв.]. У гонар ляхавіцкага хасідызму называліся *Ляхавіцкімі* 1 синагога і 2 малітоўныя дамы Віцебска [6, арк. 269–270]. Падставай сцвярджаць, што назвы кштальту *Любавіцкая*, *Старасельская*, *Ляхавіцкая* ўтварыліся менавіта ад месцаў размяшчэння буйных хасідскіх цэнтраў, а не ад назваў звычайных гарадоў і мястэчак, з’яўляецца сам факт наяўнасці значнай колькасці малітоўных будынкаў з падобнымі назвамі ў разнастайных населеных пунктах;

г) узніклі ад назвы яшчэ адной плыні іўдаізму – міснагедызму (гэтым тэрмінам хасіды называлі сваіх праціўнікаў) [11, с. 135]. У вывучаных дакументах зафіксавана 1 такая назва – *Міснагідская* синагога ў Сянно [7, арк. 25 адв.];

3) імёны пэўных асоб. У вывучаных крыніцах утрымліваўся 21 такі выпадак (14,48%). У межах дадзенага тыпу можна вылучыць 2 самастойныя разнавіднасці:

а) назвы, звязаныя з імёнамі асоб, якія згадваюцца ў Старым Запавеце і з’яўляюцца цэнтральнымі персонамі старажытнай яўрэйскай гісторыі. У першую чаргу гэта патрыярхі яўрэйскага народа, а таксама цары Ізраіля (“эпохай патрыярхаў” – прабацькоў народа Ізраіля – называюць першую палову II тыс. да н.э.) [11, с. 13–14]. Так, у Лёзне існавалі *Аўраамаўская* синагога, якая атрымала назву ў гонар Аўраама – першага патрыярха, родапачынальніка яўрэйскага народа. У тым жа мястэчку мелася *Мала-Ісаакаўская* синагога, названая ў памяць пра Ісаака, які лічыўся другім патрыярхам і быў сынам Аўраама. У назвах шэрагу синагог было ўвекавечана імя трэцяга патрыярха – Іакава (сына Ісаака). Напрыклад, у тым жа Лёзне ў другой палове 1920-х гг. дзейнічалі *Якаўлеўская* і *Ізраільская* синагогі, а ў Віцебску – синагога *Едас-Ешурун* [5, арк. 19;

8, арк. 13 адв.] (Іакаў меў розныя імёны, у тым ліку Ізраіль і Ешурун).

У асяроддзі іўдзейскіх абшчын Беларусі было дастаткова папулярным імя Давіда – другога цара Ізраіля, які кіраваў дзяржавай у 1004–965 гг. да н.э. [11, с. 21]. У прыватнасці, синагога *Давіда* была ў Чашніках, а ў Гарадку функцыянавала синагога *Башэс*, назва якой паходзіла ад аднаго з імёнаў Давіда – Іш-Башэс. Таксама ў Віцебску меўся малітоўны дом *Бэйс-Шмуэль* (*Дом Шмуэля*) [7, арк. 42; 8, арк. 13 адв.]. Шмуэль (Самуіл), як і ўсе пералічаныя вышэй асобы, з’яўляўся старазапаветным героем, а менавіта – прарокам і суддзёй старажытнага Ізраіля, дзейнасць якога прыходзілася на XI ст. да н.э. [11, с. 20];

б) другую разнавіднасць складаюць назвы синагог і малітоўных дамоў, у якіх адлюстраваліся прозвішчы людзей, якія жылі не так даўно. Можна меркаваць, што ў сваім горадзе ці мястэчку яны вялі праведнае жыццё, аказвалі ўсялякую дапамогу абшчыне. У знак удзячнасці вернікі назвалі ў іх гонар культавыя будынкi. Напрыклад, у Віцебску былі малітоўныя дамы *Керліна*, *Малкіна*, *Герцаля*, *Пісарэўскага*, 2 малітоўныя дамы *Угораца*, а таксама малітоўныя дамы *Рэб-Айзік* і *Іосэ-Хайкес*. Падобная традыцыя існавала і ў іншых населеных пунктах: у Суражы мелася *Школа Лібінсона*, у Чашніках – синагога *Абрама Меера* [7, арк. 31–32; 8, арк. 13 адв.; 9, арк. 22];

4) знешні выгляд іўдзейскага культавага будынка (19 назваў ці 13,11%). У сваю чаргу дадзены тып прадстаўлены наступнымі разнавіднасцямі:

а) назвы, якія сведчылі пра памер будынка. У іўдзейскім асяроддзі ўжываліся, як правіла, такія найменні, як *Вялікі* і *Малы*. Напрыклад, *Вялікія* малітоўныя дамы існавалі ў Бабінавічах і Калышках, *Вялікая Вакзальная Каменная*, *Вялікая Любавіцкая* синагогі і *Вялікі Загразны* малітоўны дом – у Віцебску; *Малая* синагога – у Бабінавічах, *Малая Каменная* – у Віцебску, *Мала-Ісаакаўская* синагога – у Лёзне [7, арк. 19; 8, арк. 13, 16]. Дзве ўказаныя разнавіднасці назваў нярэдка ўжываліся парамі ў адных і тых жа населеных пунктах. Пры гэтым назвы *Вялікі* і *Малы* часам з’яўляліся сінонімамі словаў *Стары* і *Новы*. У прыватнасці, віцебскі *Вялікі Загразны* малітоўны дом таксама называўся *Стара-Гразным*, а больш распаўсюджанай назвай *Малага Любавіцкага* малітоўнага дома ў Віцебску была *Нова-Любавіцкі* [6, арк. 269; 8, арк. 13–13 адв.]. У такім выпадку можна

дапусціць, што ўказаныя назвы маглі азначаць не толькі памер будынку, але і час яго будаўніцтва, статус;

б) найменні, якія адлюстроўвалі будаўнічы матэрыял, выкарыстаны для сінагогі. У межах даследаванай тэрыторыі ўжываліся такія назвы, як *Каменны* і *Драўляны*. 4 *Каменныя* сінагогі было ў Віцебску, 2 – у Гарадку і 1 – у Суражы. *Драўляны* малітоўны дом у Віцебскай акрузе быў усяго адзін (размяшчаўся ў Віцебску) [8, арк. 13, 14 адв., 15 адв.]. Такія нераўнамерныя суадносіны дзвюх вылучаных разнавіднасцяў выглядаюць зусім заканамерна, паколькі будаўніцтва малітоўнага будынка з каменю ці цэгля само па сабе з’яўлялася дастаткова рэдкай, а таму прыкметнай з’явай. Пераважная большасць сінагог і малітоўных дамоў Беларусі была драўлянай [12, с. 116]. Адлюстроўваць апошняе ў іх назвах было немэтазгодным, бо гэта ў значнай ступені ўскладніла б разуменне таго, пра які будынак ідзе гаворка;

в) назвы, якія абазначалі колеры. У другой палове 1920-х гг. у межах Віцебскай акругі культавых будынкаў, чые назвы паходзілі ад колераў, існавала няшмат. У якасці прыкладаў можна прывесці *Зялёную* сінагогу ў Суражы і *Пунсовую* ў Віцебску [5, арк. 10 адв.];

5) час узвядзення будынка. У даследаваным рэгіёне існавала 16 назваў (11,03%), утвораных ад указанай з’явы. Ключавымі словамі ў дадзеным выпадку з’явіліся *Новы* і *Стары*. Да прыкладу, *Новыя* сінагогі размяшчаліся ў Суражы і Калышках, *Нова-Рынкавая* – у Бешанковічах, *Нова-Хасідская* – у Сянно; *Старая* – у Калышках, *Стара-Малітоўная* і *Стара-Невельская* – у Гарадку, *Стара-Любавіцкая* – у Чашніках, *Стара-Прасмушкінскі* і *Стара-Хабадскі* малітоўныя дамы – у Віцебску [5, арк. 51 адв.; 6, арк. 270; 8, арк. 15–16];

6) асаблівасці іўдзейскай рэлігіі. Вылучаны тып налічвае 8 назваў (5,52%). Прыкладамі з’яўляюцца віцебскія сінагога *Едас-Ешурун* і малітоўны дом *Хеўра-Кадыша Угорац*, а таксама чашніцкая сінагога *Васікін* [7, арк. 42; 8, арк. 13 адв.]. Першыя 2 назвы паходзяць ад яўрэйскіх тэрмінаў, якімі абазначаліся рэлігійныя супольнасці: эйдэ – “рэлігійная абшчына”, хеўра-кадыша – “святая грамада” (так звычайна называліся дабрачынныя пахавальныя арганізацыі). У сваю чаргу найменне сінагогі ў Чашніках утворана ад назвы іўдзейскай ранішняй малітвы – васікім (“на самым досвітку”) [11, с. 45].

Этымалогія шэрагу назваў звязана са спецыяльнымі тэрмінамі для абазначэння іўдзейскіх малітоўных будынкаў. У якасці канкрэтных прыкладаў варта прывесці сінагогу *Бэс-Мэдрэс* у Янавічах і сінагогу *Кнэсас* у Калышках [8, арк. 14 адв., 16]. Відавочна, што яны паходзяць ад слоў “бэт-мідраш” і “бэт-кнэсат”, якія ў перакладзе з мовы іўрыт азначаюць адпаведна “дом навучання” і “дом сходу” [11, с. 42]. Таксама на назвы ўплываў асаблівы статус сінагогі ці малітоўнага дома сярод іншых культавых будынкаў. У архіўных дакументах выяўлены прыклады, якія маюць адносіны да Віцебска: тут знаходзіліся *Галоўная* і *Харальная* сінагогі [6, арк. 269];

7) знаходжанне культавага будынка побач з іншым адметным збудаваннем. Указаная група ўключае 4 назвы (2,76%). Гэта *Нова-Рынкавая* сінагога ў Бешанковічах, *Вялікая Вакзальная Каменная* сінагога, *Нова-Манастырскі* і *Шпітальны* малітоўныя дамы ў Віцебску [6, арк. 269–270; 7, арк. 39];

8) лічэбнікі. У Віцебскай акрузе налічвалася 4 назвы (2,76%), у склад якіх уваходзілі лічэбнікі. Яны служылі для адрознівання іўдзейскіх культавых будынкаў, якія размяшчаліся ў адным і тым жа населеным пункце і мелі аднолькавыя найменні. У прыватнасці, у Гарадку існавалі *Першыя* і *Другая Каменныя* сінагогі [5, арк. 28 адв.];

9) заняткі вернікаў, якія наведвалі малітоўны будынак. У межах Віцебскай акругі існавала 3 такія назвы (2,07%). Гэта *Мясніцкая* сінагога ў Гарадку, *Малочны* малітоўны дом і *Салдацкая* сінагога ў Віцебску [8, арк. 13 адв.].

Заклучэнне. Такім чынам, архіўныя крыніцы дазваляюць сцвярджаць, што назвы мела пераважная большасць іўдзейскіх культавых будынкаў (каля 85%). Выключэнне складалі тыя малітоўныя збудаванні, якія з’яўляліся адзінымі ў пэўным населеным пункце, а таксама некаторыя сінагогі і малітоўныя дамы вялікіх гарадоў. Усю разнастайнасць назваў можна звесці да 9-ці асноўных тыпаў. Самымі шматлікімі сярод іх з’яўляліся тыя, што сведчылі пра размяшчэнне культавага будынка ў пэўнай частцы населенага пункта (у тым ці іншым квартале, вуліцы) (31,03% ад агульнага ліку назваў), прыхільнасць вернікаў да пэўнай плыні іўдаізму (17,24%), утварыліся ад імёнаў пэўных асоб (старазапаветных герояў, якія найбольш шанаваліся ў іўдзейскім асяроддзі,

а таксама суайчыннікаў, якія карысталіся павагай у абшчыне) (14,48%), адлюстроўвалі знешні выгляд іўдзейскіх культавых будынкаў (13,11%) і час іх узвядзення (11,03% назваў). Акрамя таго, існавалі найменні, у якіх адбіліся асаблівасці іўдзейскай рэлігіі, размяшчэнне синагогі ці малітоўнага дома непадалёк ад пэўнага адметнага збудавання, заняткі вернікаў-іўдзеяў. У цэлым, назвы культавых будынкаў другой паловы 1920-х гг. адлюстроўваюць багатую гісторыю іўдаізму ў Беларусі.

Літаратура

1. Каганович, А. Речица. История еврейского местечка Юго-Восточной Беларуси / А. Каганович. – Иерусалим, 2007. – 447 с.
2. Шульман, А. Местечко Марка Шагала / А. Шульман. – Минск: Медисонт, 2010. – 116 с.
3. История Могилевского еврейства: документы и люди: научно-популярные очерки и жизнеописания: в 2 кн. / сост. А. Литин. – Минск: Юнипак, 2006. – Кн. 2, ч. 1 / А. Литин. – 2006. – 388 с.
4. Борисевич, О.А. Экклезионимия Беларуси: структурный, номинативный, лингвогеографический аспекты: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / О.А. Борисевич; Бел. гос. ун-т. – Минск, 2012. – 24 с.
5. Государственный архив Витебской области (ГАВО). – Фонд 118. – Оп. 4. – Д. 11: Переписка о регистрации религиозных обществ и сведения о них.
6. ГАВО. – Фонд 2356. – Оп. 1. – Д. 32: Списки памятников архитектуры, взятых на учет, государственных учреждений, церквей, костелов, синагог, молитвенных домов, служителей религиозных культов г. Витебска за 1926 г.
7. ГАВО. – Фонд 2356. – Оп. 1. – Д. 31: Списки церквей, синагог, молитвенных домов по районам Витебского округа за 1926 г.
8. ГАВО. – Фонд 289. – Оп. 1. – Д. 76: План работы исторического архива на март–сентябрь 1928 г., переписка с ЦАУ БССР, учреждениями г. Витебска об обработке и сохранности архивных документов.
9. Национальный архив Республики Беларусь (НАРБ). – Фонд 750. – Оп. 1. – Д. 567: Протоколы заседаний Центральной комиссии по отделению церкви от государства при НКВД БССР и переписка с комиссией и окружными прокуратурами о нарушениях в деле проведения антирелигиозной пропаганды, рассмотрении заявлений граждан об открытии закрытых церквей и молитвенных домов.
10. Верхнее Поднепровье и Белоруссия. Полное географическое описание нашего Отечества / сост.: В.П. Семенов (Тян-Шанский) [и др.]. – Минск: БелЭН, 2006. – 456 с.
11. Шураки, А. История иудаизма / А. Шураки; пер. с фр. Н.Ю. Лебедевой. – 13-е изд. – М.: АСТ-Астрель, 2008. – 192 с.
12. Локотко, А.И. Архитектура европейских синагог / А.И. Локотко. – Минск: Ураджай, 2002. – 156 с.

Паступіў у рэдакцыю 04.07.2013 г.

Прыняты ў друк 30.12.2013 г.